

Dr Jarosław Poteraj

Instytut Przedsiębiorczości

Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży

Systemy emerytalne w Europie – Łotwa

WPROWADZENIE

Niniejszy artykuł stanowi część zamierzonej przez autora serii publikacji o systemach emerytalnych, funkcjonujących w wybranych państwach europejskich. Globalizacja, rozwój komunikacji oraz telekomunikacji, rozwiązania informatyczne i swoboda terytorialnego przemieszczania się w europejskiej przestrzeni powodują coraz większe zainteresowanie możliwościami zarabiania pieniędzy w innych krajach niż kraj urodzenia. To z kolei może być związane z uczestnictwem w systemach emerytalnych obcych państw. Systemy te podlegają ciągłym zmianom, wynikającym przede wszystkim z przyczyn demograficznych, ale także ekonomicznych. Dominująca współcześnie na mapie Europy Unia Europejska przewiduje funkcjonowanie w zakresie emerytur metody otwartej koordynacji, a zatem nie narzuca w tym obszarze jedynie słusznego rozwiązania. W państwach, które nie przystąpiły do tejże unii, rozwiązania emerytalne jeszcze bardziej nacechowane są indywidualizacją. Stąd duża różnorodność tych systemów i niewielka o nich wiedza, nawet w kręgach specjalistów. Zamierzone przez autora publikacje powinny tę wiedzę wzbogacić i być przyczynkiem do dyskusji, prowadzącej do wyboru najlepszych rozwiązań systemowych. Celem badawczym autora jest zatem prezentacja historycznych i aktualnych rozwiązań w celu odnalezienia w tak różnorodnych systemach pomysłów, stanowiących swoiste perełki, które w benchmarking'owych porównaniach warto wykorzystywać. Każdy z artykułów prezentowany będzie w niżej podanym układzie. 1. Ogólna informacja o kraju. 2. Rozwój historyczny systemu emerytalnego. 3. Stan obecny systemu emerytalnego. 4. Wyzwania i przewidywane zmiany w systemie emerytalnym.

OGÓLNA INFORMACJA O KRAJU

Republika Łotewska (łot. Latvijas Republika) jest państwem, położonym w północno-wschodniej Europie, nad Morzem Bałtyckim, składającym się z 26 okręgów (łot. rajonas) oraz 7 miast wydzielonych [*Wielka Encyklopedia PWN*,

2003, t. 16, s. 298 i dalsze]. Jednostką monetarną jest łat (LVL¹, łot. łats). Językiem urzędowym jest łotewski. W lipcu 2007 roku Łotwę zamieszkiwało 2 259 810 osób [https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lg.html, dostęp 22 lipca 2007] z następującą strukturą wiekową populacji: 0-14 lat – 13,6%, 15-64 lat – 69,6%, 65 lat i więcej – 16,7%. Przeciętna długość życia wynosiła ogółem 71,6 lat, w tym mężczyzn – 66,4 lat, a kobiet – 77,1 lat. Największą grupą etniczną byli Łotysze, stanowiący 57,7% populacji, zaś największą mniejszością narodową byli Rosjanie, których było 29,6%. Największymi grupami wyznaniowymi byli luteranie, katolicy oraz prawosławni. Zgodnie z konstytucją z roku 1922 głową państwa jest prezydent (od 8 lipca 2007 – Valdis Zatlers), a rządem kieruje premier (od 2 grudnia 2004 – Aigars Kalvitis). Największe partie polityczne to: Jaunais laiks (JL), Latvijas Pirmā Partija (LPP), Latvijas Sociālistiskās partija (LSP), Latvijas Zaļā partija (LZP) oraz Latvijas Zemnieku savienība (LZS). Produkt krajowy brutto (PKB) na jednego mieszkańca w roku 2006 szacowany był na 16 000 USD, a stopa wzrostu PKB na 11,9%. Stopa bezrobocia wyniosła 6,5%. Dług publiczny stanowił 11% PKB. Bilans płatniczy zamknął się w roku 2006 deficytem 2,538 mld USD.

Ziemie współczesnej Łotwy [*Wielka Encyklopedia PWN*, 2003, t. 16, s. 302-304]; [https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lg.html, dostęp 22 lipca 2007] zasiedlone były początkowo przez ludność ugrofińską oraz Bałtów. W połowie średniowiecza mieszkali tam ugrofińscy Liwowie oraz plemiona bałtyckie – Kurowie, Zemgalowie, Sełowie oraz Latgalowie. Na przełomie XI i XII wieku rozpoczęła się chrystianizacja Liwów i Bałtów, związana z ekspansją żywiołu niemieckiego, poprzez zakon kawalerów mieczowych². Od wieku XIII obszar obecnej Łotwy i Estonii, opanowany przez Niemców, nosił nazwę Inflant. Dominacja niemiecka związana była przede wszystkim z zasiedlaniem miast. Po sekularyzacji zakonu ziemie łotewskie weszły w skład Prus Książęcych. W roku 1561 obszar Kurlandii i Semigalii został włączony do Rzeczypospolitej Obojga Narodów, jako jej lenno. W latach od 1621 do 1629 część północna ziem łotewskich została zdobyta przez Szwecję. W XVIII wieku kraj został w całości włączony do Cesarstwa Rosyjskiego – najpierw, w roku 1721, zdobyta od Szwedów Liwonia, następnie w 1772 Inflanty Polskie (Łatgalia), a ostatecznie, w roku 1795, także księstwo kurlandzkie (Kurlandia i Semigalia). Podczas I wojny światowej kraj znalazł się pod okupacją niemiecką. 18 listopada 1918 proklamowano niepodległość Łotwy. W latach od 1918 do 1919 toczyły się zwycięskie walki z oddziałami niemieckimi i rosyjskimi. W roku 1920,

¹ Skrót według standardu ISO 4217. Według Tabeli kursów nr 140/A/NBP/2007 z dnia 2007-07-20 za 1 LVL płacono 5,3834 PLN.

² Zakon kawalerów mieczowych, nazywany też zakonem liwońskim, kawalerami mieczowymi lub rycerzami chrystusowymi, to niemiecki zakon rycerski w Inflantach, założony przez biskupa ryńskiego Alberta von Buxhövdena w roku 1202, w oparciu o regułę templariuszy, dla obrony i rozszerzania swojej diecezji.

w wyniku zapisów pokoju w Rydze, sowiecka Rosja uznała niepodległość Łotwy, która w roku 1921 została uznana także przez państwa Ententy i przyjęta do Ligi Narodów³. W roku 1922 uchwalono konstytucję, określającą państwo jako republikę. 15 maja 1934 roku urzędujący premier Ulmanis przeprowadził zamach stanu. W październiku 1939 roku Związek Sowiecki na mocy narzuconego władzom łotewskim układu o wzajemnej pomocy wprowadził na terytorium Łotwy swoje wojska, początkowo do wyznaczonych baz, a od czerwca 1940 roku na teren całego kraju. W wyniku przeprowadzonych pod kontrolą sowiecką w lipcu 1940 roku pseudowyborów wyłoniony został tzw. ludowy parlament, który przyjął uchwałę, zawierającą prośbę o włączenie Łotwy do Związku Sowieckiego. 5 sierpnia 1940 roku Łotewska Socjalistyczna Republika Sowiecka stała się republiką związkową Związku Sowieckiego. Zrywy wywoleńcze, podejmowane przez Łotyszy w roku 1941, w trakcie wejścia wojsk niemieckich, i w roku 1944, w trakcie wejścia wojsk sowieckich, zakończyły się niepowodzeniami. Po II wojnie światowej na teren Łotwy sprowadzano masowo imigrantów rosyjskich, istotnie zmieniając strukturę etniczną. Władza sowiecka trwała aż do roku 1990. Wtedy to Rada Najwyższa Łotewskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej najpierw ogłosiła okres przejściowy do niepodległości, a następnie 4 maja 1990 roku przywróciła nazwę Republika Łotewska. 21 sierpnia 1991 roku proklamowano niepodległość państwa, 6 września 1991 roku uznaną przez Związek Sowiecki. 17 września 1991 roku Łotwa stała się członkiem ONZ. W roku 1993 znowelizowano konstytucję z roku 1922 oraz wprowadzono własną walutę – łata. W roku 1994 kraj opuściły wojska rosyjskie. W kolejnych latach w kraju nastąpiły radykalne reformy wolnorynkowe, które przyniosły szybki i długotrwały wzrost gospodarczy i pełne otwarcie na kontakty z krajami cywilizacji łaćńskiej. W roku 2004 Republika Łotewska stała się członkiem NATO (29 marca 2004 roku) oraz Unii Europejskiej (1 maja 2004 roku).

ROZWÓJ HISTORYCZNY SYSTEMU EMERYTALNEGO NA ŁOTWIE

Początki łotewskiego systemu emerytalnego sięgają roku 1922, kiedy to powstał w tym kraju pierwszy powszechny system emerytalny [*Social Security...*, 2006, s. 187]. W roku 1924 weszło w życie prawo dotyczące ubezpieczenia zdrowotnego [*Social Security ...*, 2006, s. 189]. W 1927 pojawiła się pierwsza regulacja prawna w zakresie ubezpieczenia wypadkowego [*Social Security...*, 2006, s. 190]. Model sowiecki, obowiązujący w późniejszych latach na Łotwie, opierał się na rozwiązaniu bismarckowskim ze specyfiką, polegającą na tym, że emerytury były finansowane z budżetu ogólnego. Okres podlegania ubezpieczeniu emerytalnemu, konieczny do otrzymywania emerytury, był zróżnicowany dla obydwu płci i wynosił 25 lat dla mężczyzn i 20 lat dla kobiet [Leppik, Kru-

³ Formalnie rozwiązanej 18 kwietnia 1946 roku.

uda, 2003, s. 61]. Wiek emerytalny w systemie sowieckim wynosił 60 lat dla mężczyzn i 55 lat dla kobiet. W roku 1990 pojawiło się pierwsze prawo dotyczące zasiłków rodzinnych [*Social Security...*, 2006, s. 192], a w roku 1991 weszła w życie ustawa o emeryturach państwowych [Kurowski, 2006, s. 128] i pojawiła się regulacja prawna dotycząca bezrobocia [*Social Security...*, 2006, s. 192]. W roku 1993 powstał Państwowy Urząd Podatkowy (*Valsts ieņēmumu dienesta* – VID) [<http://www.vid.gov.lv/default.aspx?hl=2>, dostęp 24 lipca 2007], który początkowo zarządzał składkami emerytalnymi. W tym samym roku powstał, na zasadach istniejącego prawa ogólnego, pierwszy fundusz emerytalny, który nie odniósł sukcesu rynkowego [Kurowski, 2006, s. 200]. W roku 1994 powstał Państwowy Fundusz Ubezpieczenia Społecznego (*Nodibināts Valsts sociālās apdrošināšanas fonds* – VSAF), który przejął zarządzanie środkami gromadzonymi na emerytury [<http://www.vsaa.lv/vsaa/content/?lng=en&cat=745>, dostęp 24 lipca 2007]. Reforma z roku 1994 ustaliła wiek emerytalny na 60 lat dla obydwu płci [Palmer, Stabiņa, Svensson, Vanovska, 2006, s. 405]. W roku 1995 znowelizowano prawo dotyczące ubezpieczenia zdrowotnego i wypadkowego i zasiłków rodzinnych [*Social Security...*, 2006, s. 189, 190 i 192]. 1 stycznia 1996 roku weszła w życie regulacja prawna podstawowego obowiązkowego schematu emerytalnego, stanowiącego I filar systemu emerytalnego [Bite, Zagorskis, 2003, s. 41], która podwyższyła docelowy wiek emerytalny do 62 lat dla obydwu płci⁴. Przyjęte rozwiązanie emerytalne bazowało na solidarności międzypokoleniowej, kontynuując dotychczas obowiązującą zasadę *pay-as-you-go*, ale stanowiło także pierwszą w Europie aplikację systemu NDC (*non-financial* lub *notional defined contribution*) [Palmer, Stabiņa, Svensson, Vanovska, 2006, s. 397]. Składka emerytalna została wówczas określona na poziomie 20% zarobków. Nowy system objął wszystkich pracujących, którzy ukończyli 15 rok życia, w tym także osoby samozatrudniające się i rolników. Emerytury były indeksowane indeksem cen konsumenckich [*Synthesis report...*, 2006, s. 62]. Od 1 czerwca 1997 roku wprowadzono minimalną wartość emerytury dla kobiet przechodzących na wcześniejszą emeryturę oraz maksymalną kwotę emerytury [Bite, Zagorskis, 2003, s. 41]. W roku 1998 Państwowy Fundusz Ubezpieczenia Społecznego przekształcono w Państwową Agencję Ubezpieczeń Społecznych (*Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra* – VSAA), jednocześnie zarządzanie środkami gromadzonymi na emerytury zostało przekazane do Państwowego Urzędu Podatkowego [<http://www.vsaa.lv/vsaa/content/?lng=en&cat=745>, dostęp 24 lipca 2007]. 1 lipca 1998 roku weszła w życie regulacja dotycząca funk-

⁴ Radykalna początkowo decyzja o podwyższeniu wieku emerytalnego została następnie zmodyfikowana – podwyższanie wieku emerytalnego rozpoczęto od 1 lipca 2000 roku, podnosząc go o 6 miesięcy każdego 1 lipca. Docelowy wiek emerytalny mężczyzn został osiągnięty w roku 2003, a w przypadku kobiet osiągnięty zostanie w dniu 1 lipca 2008 roku [Bite, Zagorskis, 2003, s. 51].

cjonowania dobrowolnych ubezpieczeń emerytalnych. Wtedy też powstały pierwsze cztery prywatne fundusze emerytalne⁵, stanowiące zaczątek III filara [Bite, Zagorskis, 2003, s. 39], nad którymi nadzór objęła Państwowa Agencja Ubezpieczeń Społecznych. W roku 1999 powstało nowe prawo w zakresie ubezpieczenia od bezrobocia [*Social Security...*, 2006, s. 192]. W roku 2000 w dobrowolnych funduszach emerytalnych uczestniczyło 7 tysięcy osób, co stanowiło mniej niż 1% czynnych zawodowo [Kurowski, 2006, s. 200]. 1 lipca 2001 roku weszło w życie prawo dotyczące funkcjonowania funduszy emerytalnych, inwestujących na rynkach kapitałowych, co stanowiło początek istnienia na Łotwie tzw. II filara [Bite, Zagorskis, 2003, s. 39]. Filar ten stał się obowiązkowy dla wszystkich zatrudnionych w wieku poniżej 30 lat, a osoby w wieku 30-49 lat mogły wybrać uczestnictwo w nowym systemie lub pozostać w starym⁶. II filar, z założenia kapitałowy, miał być w okresie przejściowym – do końca roku 2006 – zarządzany przez Państwową Agencję Ubezpieczeń Społecznych w postaci Centralnego Depozytarium, w którym środki mogły być lokowane jedynie w obligacje skarbowe [Bite, Zagorskis, 2003, s. 45]. Składka przekazywana na II filar wyniosła 2% wartości wynagrodzeń [Holzmann, Hinz, 2005, s. 152]. Także w roku 2001 powołano do życia Komisję Rynku Finansowego i Kapitałowego (*Finanšu un kapitāla tirgus komisija* – FKTK), która przejęła funkcje nadzorcze nad spółkami inwestycyjnymi, obsługującymi II filar i funduszami emerytalnymi III filara [<http://www.fktk.lv/eng/>, dostęp 25 lipca 2007]. W roku 2002 składka emerytalna wynosiła 27,5%, z czego 7,5% przeznaczano na sfinansowanie długu starego systemu emerytalnego [Holzmann, MacKellar, Rutkowski, 2003, s. 35]. Także w roku 2002 dokonano zmiany zasady indeksowania emerytur z dotychczasowej – indeksem cen konsumenckich, na zasadę mieszaną, uwzględniającą indeks cen konsumenckich i indeks wzrostu wynagrodzeń [*Synthesis report...*, 2006, s. 62]. Od stycznia 2003 roku umożliwiono wybór zarządzających środkami gromadzonymi w II filarze – skarb państwa lub prywatnych zarządzających [*Latvian...*, 2005, s. 25]. W roku 2003 w dobrowolnych funduszach emerytalnych (III filar) uczestniczyło ponad 26 tysięcy osób, a w powszechnych planach kapitałowych (II filar) – ponad 495 tysięcy osób [Kurowski, 2006, s. 201]. Z początkiem roku 2007 rozpoczął się wzrost części składki emerytalnej przekazywanej do II filara⁷.

⁵ Były to fundusze dwóch firm ubezpieczeniowych: Parrekss i Baltikums oraz dwóch banków: Hansabanka i Rietumu banka.

⁶ Z tej grupy wiekowej jedynie 5% osób zadeklarowało chęć uczestnictwa w II filarze [Bite, Zagorskis, 2003, s. 44].

⁷ Do roku 2006 składka ta wynosiła 2%, a docelowo w roku 2010 ma wynosić 10% [Kurowski, 2006, s. 129].

STAN OBECNY SYSTEMU EMERYTALNEGO NA ŁOTWIE – NA 1 LIPCA 2007 ROKU

Łotewski system emerytalny składa się z trzech filarów [Bite, Zagorskis, 2003, s. 39]: 1) podstawowego obowiązkowego schematu emerytalnego, działającego na zasadach *pay-as-you-go* i stanowiącego I filar, 2) dodatkowego obowiązkowego schematu emerytalnego, działającego na zasadach kapitałowych, stanowiącego II filar oraz 3) dodatkowego dobrowolnego schematu emerytalnego, stanowiącego III filar. Ponadto istnieją na Łotwie autonomiczne systemy dla prokuratorów, policjantów i żołnierzy [*Social Security...*, 2006, s. 187].

Podstawowy obowiązkowy schemat emerytalny funkcjonuje z zachowaniem zasad *notional defined contribution* (NDC), a zatem z indywidualną ewidencją składek. Jednakże środki przekazywane ze składek są jedynie ewidencjonowane na indywidualnych rachunkach, a następnie przeznaczane na wypłaty emerytur dla aktualnych świadczeniobiorców. Składka emerytalna pobierana jest od wszystkich dochodów z zatrudnienia i samozatrudnienia do poziomu około 10-krotności przeciętnego wynagrodzenia [Palmer, Stabiņa, Svensson, Vanovska, 2006, s. 400]. Składka pobierana na system emerytalny to 20% wynagrodzenia, z czego w I filarze pozostaje 16%, a 4% jest przekazywane do II filara⁸. Składkę, która jest pobierana w przedziale dochodów od 1 320 do 20 700 LVL rocznie, opłaca w 11% pracodawca, a w 9% pracownik [*Social Security...*, 2006, s. 187]. Wiek emerytalny wynosi 62 lata dla mężczyzn [Bite, Zagorskis, 2003, s. 51] i 61,5 lat dla kobiet⁹, z dodatkowym warunkiem w postaci obowiązku uczestnictwa w systemie przez co najmniej 10 lat [*Social Security...*, 2006, s. 187]. W systemie funkcjonuje emerytura minimalna, zależna od poziomu państwowego świadczenia socjalnego¹⁰ – przy okresie ubezpieczenia w systemie emerytalnym do 20 lat wartość ta mnożona jest przez wskaźnik 110%, przy okresie ubezpieczenia 20-30 lat wskaźnik wynosi 130%, a przy okresie ubezpieczenia ponad 30 lat wskaźnik wynosi 150% [*Synthesis report...*, 2006, s. 62]. W systemie istnieje możliwość przejścia na emeryturę na dwa lata przed osiągnięciem ustawowego wieku emerytalnego [*Synthesis report...*, 2006, s. 62], o wartości świadczenia na poziomie 80% poziomu państwowego świadczenia socjalnego [Bite, Zagorskis, 2003, s. 49]. Warunkiem przejścia na wcześniejszą emeryturę jest posiadanie 30 lat stażu w systemie [*Social Security...*, 2006, s. 188]. Istnieje możliwość dowolnie długiego przedłużania wieku przejścia na emeryturę. Emerytura obliczana jest poprzez podzielenie zgromadzonego kapitału przez oczekiwaną liczbę lat życia na emeryturze:

$$P = K/G,$$

gdzie:

⁸ Docelowo w roku 2010 będzie to po 10% na I i II filar [*Latvian...*, 2005, s. 13].

⁹ Podwyższenie wieku emerytalnego kobiet do poziomu 61,5 lat nastąpiło 1 lipca 2007 roku. Docelowo osiągnie on 62 lata od 1 lipca 2008 roku.

¹⁰ Jego wartość w roku 2006 wyniosła 45 LVL.

P – roczna emerytura,

K – kapitał zgromadzony przez ubezpieczonego w składkach, powiększony o wskaźnik rewaloryzacyjny,

G – oczekiwana liczba lat życia na emeryturze.

Emerytury indeksowane są indeksem mieszanym, uwzględniającym wskaźnik wzrostu cen konsumpcyjnych i wskaźnik wzrostu wynagrodzeń [*Synthesis report ...*, 2006, s. 62]. Jeżeli emerytura przekracza wartość 100 LVL miesięcznie, nadwyżka ponad tę kwotę jest opodatkowana 25% podatkiem dochodowym. Schematem tym objętych jest 98,5% ekonomicznie aktywnej populacji [*Latvian...*, 2005, s. 12].

Dodatkowy obowiązkowy schemat emerytalny funkcjonuje w postaci kapitałowego planu emerytalnego, zorganizowanego przez władze państwowe. Zarządzaniem planami może zajmować się państwowa agencja skarbu państwa lub spółka inwestycyjna, która uzyskała licencję od Komisji Rynku Finansowego i Kapitałowego [Kurowski, 2006, s. 155]. Składka emerytalna przekazywana do tego schematu wynosi 4% wynagrodzenia¹¹. Składka pomniejsza podstawę opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych. Zgromadzone zasoby inwestowane są na rynkach kapitałowych. Po osiągnięciu wieku emerytalnego, czyli 62 lat, możliwe jest przekazanie zgromadzonych zasobów do wybranego przez uczestnika zakładu ubezpieczeń na życie, celem wypłacania dożywotniej emerytury lub dodanie do kapitału zgromadzonego na indywidualnym rachunku w I filarze [*Latvian...*, 2005, s. 13]. Powyżej progu, który dla osób w wieku emerytalnym wynosi 1 200 LVL rocznie, wypłaty świadczeń opodatkowane są podatkiem dochodowym na poziomie 25%. Obecnie na rynku funkcjonuje sześć prywatnych planów emerytalnych¹². Systematycznie wzrasta liczba osób uczestniczących w tym filarze, przy niskim przeciętnym wieku uczestników¹³.

Dodatkowy dobrowolny schemat emerytalny działa w postaci funduszy emerytalnych, które prowadzone są w formie prawnej niepublicznej spółki akcyjnej, nie nastawionej na zysk. Niekomercyjny charakter spółki oznacza, że nadwyżki w dochodach funduszu nie mogą być wycofane w postaci dywidend, ale powinny być przypisane uczestnikom funduszu na podstawie przyjętych reguł [Kurowski, 2006, s. 153]. Fundusze mogą być zamknięte, co oznacza możliwość uczestnictwa jedynie pracowników zakładających je przedsiębiorstw,

¹¹ W latach 2001–2006 składka wynosiła 2%, w roku 2007 – 4%, w 2008 wynosi 8%, w 2009 wyniesie 9%, a w roku 2010 osiągnie docelowy poziom 10% [Whitehouse, 2007, s. 142].

¹² Są to: Hansa atklātais pensiju fonds, Pirmais Slēgtais Pensiju Fonds, Pirmais atklātais pensiju fonds, Parex atklātais pensiju fonds, SEB Unipensija oraz BALTIC TRUST BANK atklātais pensiju fonds [http://www.fktk.lv/en/market/pension_funds/, dostęp 25 lipca 2007].

¹³ W roku 2004 w filarze tym uczestniczyło 633,7 tysiące osób, a ich przeciętny wiek wynosił 31,5 roku [*Latvian...*, 2005, s. 12].

albo otwarte, czyli dostępne zarówno klientom grupowym, jak i indywidualnym. W przypadku funduszy zamkniętych ich założycielem może być osoba prawna lub fizyczna, natomiast w przypadku funduszu otwartego jego założycielem może być jedynie bank lub zakład ubezpieczeń. Fundusze mogą prowadzić dowolną liczbę planów emerytalnych, określających precyzyjnie sposób gromadzenia składek i wypłaty świadczeń [Kurowski, 2006, s. 153]. Wartość składek jest odejmowana od podstawy naliczania podatku dochodowego od osób fizycznych. Pracodawca może zaliczyć do kosztów prowadzenia działalności składki na fundusze dobrowolne do poziomu 10% zarobków pracownika. Po osiągnięciu wieku 55 lat uczestnik schematu może zdecydować o tym, czy chce otrzymać cały zgromadzony kapitał, czy też gromadzić go dalej, realizując wypłaty częściowe [Latvian..., 2005, s. 13]. Wypłaty świadczeń z tego schematu są opodatkowane na zasadach ogólnych [Kurowski, 2006, s. 157]. Na rynku obecnych jest 5 prywatnych funduszy emerytalnych, w tym 4 otwarte i 1 zamknięty [Latvian..., 2005, s. 26]. Systematycznie wzrasta liczba osób uczestniczących w tym filarze przy wyższym niż w II filarze przeciętnym wieku uczestników¹⁴. W roku 2004 88% uczestników tego schematu stanowili uczestnicy zbiorowi, a pozostałe 12% indywidualni [Synthesis report ..., 2006, s. 63].

WYZWANIA I PRZEWIDYWANE ZMIANY W SYSTEMIE EMERYTALNYM ŁOTWY

Najważniejszym wyzwaniem, przed którym stoi system emerytalny na Łotwie, są niekorzystne tendencje demograficzne; od roku 1991 w kraju tym więcej ludzi umiera niż się rodzi [Bite, Zagorskis, 2003, s. 7]. Zgodnie z przewidywaniami w roku 2050 na każdy 1 000 osób pracujących przypadać będzie 486 osób w wieku powyżej 65 lat¹⁵. Mimo wyraźnego demograficznego zagrożenia nie przewiduje się znaczącego podwyższania wieku przejścia na emeryturę – przewidywania w tym zakresie określają docelowy wiek emerytalny na 63 lata dla obydwu płci w perspektywie 20 lat [Latvian..., 2005, s. 19]. Przewiduje się natomiast zniesienie możliwości przejścia na wcześniejszą emeryturę już w roku 2008 [Synthesis report ..., 2006, s. 62]. Przewiduje się także istotne zwiększenie liczby uczestników schematów kapitałowych – II filara, aż do 87% osób w wieku produkcyjnym i III filara, do 15% w roku 2050 [Latvian..., 2005, s. 12, 14]. Według Jany Muizniece z Ministerstwa Spraw Społecznych władze zamierzają od roku 2034 uczynić II filar schematem dobrowolnym [Muizniece, 2007, s. 25]. Byłaby to pierwsza taka decyzja w krajach europejskich.

¹⁴ W roku 2004 w III filarze uczestniczyło 39,0 tysięcy osób, a ich przeciętny wiek wynosił 41 lat [Latvian..., 2005, s. 12].

¹⁵ W roku 2004 było to jedynie 236 osób [Latvian..., 2005, s. 5].

PODSUMOWANIE

System emerytalny na Łotwie stanowi interesujące połączenie wielkiej potrzeby radykalnych zmian systemowych z myśleniem zachowawczym. Reforma z roku 1996 była, obok rozwiązania przyjętego w tym samym roku we Włoszech, pierwszym w Europie przypadkiem wprowadzenia, traktowanego powszechnie jako nowoczesne, rozwiązania typu NDC. Jednocześnie Łotyszom zabrakło konsekwencji w modernizacji swojego systemu emerytalnego i na powołanie II filara, kapitałowego, czekali aż do roku 2001. Dali się wyprzedzić w tym zakresie Szwecji, Polsce i Węgrom. Ale nawet po wprowadzeniu filara kapitałowego radykalnie ograniczyli jego kapitałowy charakter, powierzając początkowo obsługę zgromadzonych w tym filarze zasobów firmie państwowej, której zezwolono na inwestowanie wyłącznie w obligacje skarbowe. Dopiero w 2003 roku pozwolili zarządzać zasobami zgromadzonymi w II filarze firmom prywatnym. O dużej zachowawczości przyjętych rozwiązań świadczy także ograniczenie wielkości przekazywanej składki do II filara do poziomu 2% wynagrodzenia pracowniczego aż do końca roku 2006. Mimo tych krytycznych uwag należy docenić wysiłek Łotyszy w dążeniu do przejrzystego rozwiązania systemowego. Podstawowymi elementami w tym zakresie są: 1) brak przywilejów dla wybranych grup zawodowych, 2) jednolity w bliskiej perspektywie wiek emerytalny dla obydwu płci, 3) dopuszczenie prywatnych zarządzających do zarządzania zasobami zgromadzonymi w II filarze oraz 4) przewidywany na najbliższe lata radykalny wzrost części składki emerytalnej kierowanej do systemu kapitałowego.

W poszukiwaniach cennych w porównaniach międzynarodowych rozwiązań, obecnych w systemie emerytalnym Łotwy, należy wskazać umożliwienie w tym kraju wolności wyboru wieku przejścia na emeryturę po osiągnięciu ustawowego wieku emerytalnego.

LITERATURA

- Bite I., Zagorskis V. [2003], *Country Study Latvia*, [w:] *Social protection in the Candidate Countries. Country Studies Estonia, Latvia, Lithuania*, Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und –gestaltung e. V. (GVG) (Hrsg.) 40, Akademische Verlagsgesellschaft Aka GmbH, Berlin.
- Holzmann R., Hinz R. together with others [2005], *Old-Age Income Support in the 21st Century. An International Perspective on Pension Systems and Reform*, The World Bank, Washington, DC.
- Holzmann R., MacKellar L., Rutkowski M. [2003], *Accelerating the European Pension Reform Agenda: Need, Progress, and Conceptual Underpinnings*, [w:] *Pension Reform in Europe: Process and Progress*, R. Holzmann, M. Orenstein, M. Rutkowski (eds.), The World Bank – Directions in Development, Washington, D.C.

- Kurowski P. [2006], *Rozwój funduszy emerytalnych w wybranych krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Warunki startu i funkcjonowania*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- Latvian National Report on Adequate and Sustainable Pensions* [2005], http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection/docs/2005/lv_en.pdf, July.
- Leppik L., Kruuda R. [2003], *Country Study Estonia*, [w:] *Social protection in the Candidate Countries. Country Studies Estonia, Latvia, Lithuania*, Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und – gestaltung e. V. (GVG) (Hrsg.) 40, Akademische Verlagsgesellschaft Aka GmbH, Berlin.
- Muizniece J. [2007], *The Gender Dimension of Pension Reform in Latvia*, Bucharest 25-26th January, <http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/budapest/download/presentations/gender/muizniece.pdf>.
- Palmer E., Stabiņa S., Svensson I., Vanovska I. [2006], *NDC Strategy in Latvia: Implementation and Prospects for the Future*, [w:] *Pension Reform: Issues and Prospect for Non-financial Defined Contribution (NDC) Schemes*, R. Holzmann, E. Palmer (eds.), The World Bank, Washington, D.C.
- Pension Reform: Issues and Prospect for Non-financial Defined Contribution (NDC) Schemes* [2006], R. Holzmann, E. Palmer (eds.), The World Bank, Washington, D.C.
- Pension Reform in Europe: Process and Progress* [2003], R. Holzmann, M. Orenstein, M. Rutkowski (eds.), The World Bank – Directions in Development, Washington, D.C.
- Social protection in the Candidate Countries. Country Studies Estonia, Latvia, Lithuania* [2003], Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und – gestaltung e. V. (GVG) (Hrsg.) 40, Akademische Verlagsgesellschaft Aka GmbH, Berlin.
- Social Security Programs Throughout the World: Europe 2006* [2006], Social Security Administration Office of Policy Office of Research, Evaluation, and Statistics, SSA Publication No. 13-11801, Washington, D.C., September.
- Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Annex. Country summaries* [2006], Commission Staff Working Document, http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection/docs/2006/sec_2006_304_annex_en.pdf.
- Whitehouse E. [2007], *Pensions Panorama. Retirement-Income Systems in 53 Countries*, The World Bank, Washington, D.C.
- Wielka Encyklopedia PWN* [2003], Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, t. 16.
- <http://www.fktk.lv/eng/>, dostęp 25 lipca 2007.
- <http://www.vid.gov.lv/default.aspx?hl=2>, dostęp 24 lipca 2007.
- <http://www.vsaa.lv/vsaa/content/?lng=en&cat=745>, dostęp 24 lipca 2007.
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lg.html>, dostęp 22 lipca 2007.

Streszczenie

Dominująca współcześnie na mapie Europy Unia Europejska przewiduje funkcjonowanie w zakresie emerytur metody otwartej koordynacji, a zatem nie narzuca w tym obszarze jedynie słusznego rozwiązania. W państwach, które nie przystąpiły do tejże unii, rozwiązania emerytalne jeszcze bardziej nacechowane są indywidualizacją. Stąd duża różnorodność tych systemów i niewielka o nich wiedza, nawet w kręgach specjalistów.

System emerytalny Łotwy stanowi szczególnie interesujący przypadek przejścia z niewydolnych systemowych rozwiązań bloku sowieckiego do nowoczesnego systemu emerytalnego, wykorzystującego mechanizmy rynkowe dla lokowania środków gromadzonych przez uczestników systemu. Przypadek rozwoju w ostatnich latach Łotwy powszechnie traktowany jest, podobnie jak Estonii, jako przykład swoistego cudu gospodarczego, który zaczyna być opisywany i omawiany z różnych perspektyw. W artykule autor dokonuje obserwacji zjawisk, jakie miały miejsce w tym kraju z punktu widzenia rozwoju rozwiązań emerytalnych.

Celem badawczym autora jest prezentacja historycznych i aktualnych rozwiązań w celu odnalezienia w tak różnorodnych systemach pomysłów, stanowiących swoiste perełki, które w benchmarking'owych porównaniach warto wykorzystywać. Artykuł prezentowany jest w układzie: 1. Ogólna informacja o kraju, 2. Rozwój historyczny systemu emerytalnego, 3. Stan obecny systemu emerytalnego oraz 4. Wyzwania i przewidywane zmiany w systemie emerytalnym.

Pension Systems in Europe – Latvia

Summary

The European Union, which currently predominates on the map of Europe, provides the method of open coordination in the field of pension, so it does not impose the only one correct solution in this subject. In the countries which have not joined the EU, the pension solutions seem to be marked by individuals. Therefore, there is a wide diversity of systems and the knowledge about them is not sufficient, even among the specialists.

The pension system of Latvia exemplifies the transition from malfunctioning comprehensive solutions of Soviet block to modern pensions system, which takes advantage of market mechanics to invest financial resources, which have been accumulated by the members of the system. The example of development of Latvia, like in Estonia, has been recently treated as the example of the economic miracle which tends to be described and discussed from different points of view. In the article, the author makes the observation of phenomena which have taken place in the country from the point of view of pension solutions.

The research aim of the author is to present historical and current solutions in order to find the ideas in different systems that make the peculiar pearls worthy to be used in benchmarking comparisons. The overall structure of the article takes the form of four points and looks at the following: (1) The general information about the country (2) The historical development of the pension system (3) The current state of the pension system and (4) Challenges and predicted changes in the pension system.